AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LIV, 2008

Note privind unele construcţii condiţionale(I)

de
IOAN MILICĂ

The study aims at revealing that the conditional inference, as the prototypical instantiation of conditionality, could be studied in relation with two other important phenomena, namely the *emphatic insistence* and *the temporal perspective*.

I. Preliminarii

În gramatica românească, dezbaterile legate de identitatea construcţiilor condiţionale au condus, deja, la formularea unor sugestii şi soluţii menite să provoace deschiderea de orizonturi mai cuprinzătoare în înţelegerea acestui fenomen. Cercetarea condiţionalelor a cunoscut o îmbunătăţire semnificativă, aspect observabil prin lectura comparativă a secţiunilor din tomurile *Gramaticii limbii române*, mai precis ediţia din 1966 (GA) şi noua versiune, revizuită, din 2008 (GALR). De pildă, nu pare de prisos să observăm că faţă de clasicele subcapitole privind *circumstanţialul condiţional* (GA, 1966/II: 196-198) şi *propoziţia circumstanţială condiţională* (GA, 1966/ II: 321-325; 391-393), noua ediţie impune o descriere sinoptică (v. capitolul *Circumstanţialul condiţional*, GALR, 2008/II: 582-591), prin valorificarea unor distincţii şi comentarii de uz curent în literatura de specialitate. În consecinţă, s-ar putea considera că interpretarea faptelor de limbă se bazează pe suporturi ştiinţifice moderne, menite să sprijine o descriere flexibilă, durabilă şi cît mai amplă. În realitate, lucrurile nu stau chiar aşa. În ciuda progresului conceptual şi metodologic înregistrat, descrierea condiţionalelor nu reuşeşte, nici în gramaticile academice, nici în alte gramatici „de autor", să depăşească nivelul de expunere sintetică (pe alocuri convingătoare, e drept), dar prea formalizată în jurul unor tipare de expunere stricte şi uneori creatoare de ambiguitate. Astfel, este cunoscut că, în cel de-al doilea volum al GALR, circumstanţialul condiţional este descris, ca şi alte circumstanţiale, conform unui „algoritm" constituit din următoarele etape: 1. *Aspecte definitorii* (fiind incluse aici caracteristicile semantice, sintactice şi pragmatice ale funcţiei); 2. *Clasa de substituţie* (adică inventarul de realizări); 3. *Topica şi punctuaţia* şi 4. *Relaţia cu alte poziţii sintactice*. Tiparul are avantajul de a organiza consideraţiile teoretice şi materialul ilustrativ într-o schemă expozitivă care pune în evidenţă unitatea de ansamblu a volumului (GALR, 2008/ II), dar nu trebuie trecută sub tăcere observaţia că printre dezavantajele unei astfel de structurări se numără şi tendinţa de a alcătui o expunere-şablon care poate neglija detalii importante pentru fixarea identităţii unor fapte de limbă cum ar fi construcţiile condiţionale.

Drept urmare, studiul de faţă are ca obiectiv fructificarea unor intuiţii şi concepţii teoretice din literatura de specialitate actuală, pentru a observa în ce măsură pot fi nuanţate şi ameliorate unele din consideraţiile publicate deja în cele două gramatici academice româneşti (GA şi GALR). Pentru atingerea, fie şi parţială, a acestui deziderat, prezentarea este orientată în jurul unor teme prezente în proporţii variabile şi în gramaticile academice menţionate: a) definirea condiţionalelor, b) tipuri de condiţionale şi c) noi orientări în cercetarea condiţionalităţii.

II. Condiţie, condiţională, condiţionalitate

În perioada actuală, noţiuni precum «propoziţie condiţională», «discurs condiţional», «raţionament condiţional» sau «condiţionalitate» fac parte din inventarul

BDD-A2519 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

conceptual al mai multor domenii şi ramuri de cercetare. Prezenţa în logică, gramatică, pragmatică şi semantică a acestor noţiuni reflectă importanţa pe care specialiştii o acordă unui fenomen a cărui complexitate este adesea simbolic rezumată prin formula „dacă p, (atunci) q". Varietatea concepţiilor propuse sau apărate de diverşi oameni de ştiinţă pune în lumină natura complexă a legăturilor dintre gîndire şi limbaj. Interpretate, deopotrivă, ca produse şi ca activităţi, raţionamentul şi enunţul apar ca însemne ale capacităţii umane de a interpreta lumea sau de a crea o lume. În calitate de trăsătură a unor fenomene de gîndire şi de limbaj verbal articulat, condiţionalitatea este, prin simplificare, definită ca relaţie între *p* şi *q*, în care *p* reprezintă *protaza*, iar *q*, *apodoza*[1]. De altfel, atît cercetările de logică, cît şi cele de gramatică sau de retorică valorifică cei doi metatermeni pentru a identifica constituenţii unei construcţii care poate fi chestionată sub aspectul valorii de adevăr, fie în întregul ei, fie din perspectiva membrilor[2]. Condiţionalitatea este, deci, o relaţie a cărei manifestare trebuie pusă în relaţie cu serii întregi de raţionamente şi/ sau enunţuri. Această diversitate îl determină pe N. Rescher[3] (2007) să considere condiţionalitatea asertivă „o categorie funcţională în domeniul valorificării informaţiilor". Deşi constatarea nu este extinsă şi asupra altor tipuri de realizări condiţionale, afirmaţia că enunţurile condiţionale formează *o categorie* (logică, pentru unii, cognitivă, pentru alţii) apare şi în cele mai recente monografii despre construcţiile condiţionale englezeşti (Dancygier, 2004; Dancygier & Sweetser, 2005), ceea ce ne permite să constatăm că, în ciuda deosebirilor de program teoretic şi de desfăşurare argumentativă, cercetările invocate aduc în atenţie ideea că noţiunea de «condiţionalitate» necesită lămuriri nu numai din perspectivă logică ci şi din perspectivă lingvistică.

[1] În GALR (2008/II: 583) se notează că „cei doi termeni ai construcţiei se numesc *prodasă* (condiţionala) şi, respectiv, *apodasă* (regentă)". Termenii întrebuinţaţi în prezentul studiu apar în DSL (2001: 63; 416-417).

[2] Pentru o evaluare concisă a viziunilor teoretice dominante în logica contemporană, v. Jackson, 2006: 212-225. În esenţă, autorul evidenţiază argumentele pe care sprijină două mari tipuri de teorii: teoriile care interpretează condiţionalele în funcţie de valoarea lor de adevăr şi teoriile potrivit cărora judecarea condiţionalelor nu poate fi pusă pe seama valorii de adevăr, întrucît astfel de construcţii nu sînt aserţiuni propriu-zise, ci enunţuri care indică natura consecinţelor le care pot avea anumite condiţii. În cercetarea lingvistică, o dispută similară celei din logică este pusă în lumină de concurenţa dintre expunere cu întemeiere semantică şi cele susţine cu argumente de ordin pragmatic. Pentru mai multe detalii legate de perspectiva logică, v. Rescher (2007).

[3] Cercetătorul identifică următoarele valori ale condiţionalelor, pe care le redăm în original: „*Conjecture*: If there were life on other planets, it might be scientifically more advanced than we.; *Explanation*: If he left, she must have been arguing with him.; *Causality*: If cancer could be cured, life expectancy would increase enormously.; *Process description*: When that switch is closed, the light goes on.; *Planning*: If tomorrow is a nice day, we'll go on a picnic.; *Intention avowal*: If I remember it, I will greet him by name.; *Habits and dispositions*: If addressed in the early morning, he was curt.; *Instruction*: If you want to start the engine, just turn the key.; *Control*: If that handle is turned clockwise, water will flow from the spigot.; *Promises*: If you require the money, I'll pay it back to you.; *Contracts*: I'll do A if (and only if) you'll do B.; *Excuses*: If only I had known how sensitive he is, I would never have said that.; *Restrictive requirements*: ''If a child attends, it must be accompanied by a parent'' reformulates ''Children who attend must be accompanied by parents''(…); *Threats*: If you do that, we'll make sure that you do no more business in this town.; *Negotiation*: Only if you do A will we do B." (Rescher, 2007: 13-14).

BDD-A2519 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

În cercetarea românească, împletirea observaţiilor de logică cu cele de lingvistică formează o notă distinctivă a căii interpretative[4] urmate în cele două gramatici academice, mai cu seamă în GA (1966/II: 391), cînd se descrie corespondenţa timpurilor în construcţiile condiţionale: „Din punct de vedere logic, condiţia, ca şi cauza, nu poate fi decît anterioară acţiunii pe care o condiţionează. Limba însă nu exprimă totdeauna acest raport: în general, condiţionala apare la viitor sau la o formă verbală realizabilă sau ireală, iar regenta ei, la aceleaşi timpuri".

Ne aflăm, s-ar zice, în faţa unui interesant fapt de relativitate. Judecata şi enunţul par a dezvolta legături marcate de incongruenţă. Dacă ar fi să dăm crezare afirmaţiilor din GA, transpunerea gîndurilor în enunţuri (sau devenirea gîndirii ca limbaj, pentru a evita viziunea instrumentalistă) este, în esenţă, un proces de modelare: raţionamentul se concretizează ca enunţ, faptul de gîndire (şi de simţire, am adăuga noi) intră în lume ca fapt lingvistic iar această dinamică subtilă se reflectă, consideră autorii GA, în fineţea relaţiei dintre formele şi conţinuturile limbii. Dacă se ia ca reper concordanţa timpurilor gramaticale în condiţionale, „simultaneitatea în cazul condiţionalei este doar formală, în conţinut fiind tot posterioritate" (GA, 1966/II: 393). Exemple simple precum (1) *Dacă plouă, stăm acasă*, (2) *Dacă nu vine, plecăm fără ea* sau (3) *Dacă nu pricepe, nu am ce să-i fac*, demonstrează validitatea comentariului din GA: prezentul formelor verbale ilustrează simultaneitatea, relaţia între procese stă sub semnul succesiunii (pentru comentarii asupra acestei chestiuni, v. infra, IV. **Inferenţă şi timp**). În acelaşi timp, trebuie arătat că, în interpretarea statutului condiţionalelor, relaţia formă – conţinut[5] reprezintă aspectul esenţial al cercetării realizate cu mijloacele ştiinţelor limbii. Această chestiune îşi dovedeşte importanţa mai cu seamă dacă avem în vedere că, deşi planul expresiei pare a fi privilegiat în analiza gramaticală, planul conţinutului reprezintă, cel puţin în privinţa construcţiilor condiţionale (dar şi a altor fenomene) izvorul în care îşi are originea definiţia: „Propoziţia circumstanţială condiţională exprimă o ipoteză sau o condiţie de a cărei îndeplinire depinde realizarea acţiunii exprimate de propoziţia regentă" (GA, 1966/II: 321) sau „circumstanţialul condiţional este un component al enunţului prin care se exprimă condiţia de a cărei îndeplinire depinde desfăşurarea unui proces" (GALR, 2008/II: 582).

III. Prototip şi inferenţă condiţională

În teoria cognitivă a limbii, valorificarea noţiunii de *prototip* se sprijină, aproape invariabil, pe accepţia propusă de E. Rosch (1978: 12): „prototipurile par a fi acei membri categoriali care reflectă cel mai bine structura redundantă a unei categorii ca întreg". Cu alte cuvinte, prototipurile sînt nuclee categoriale, sau, în viziunea lui Cruse (2006: 146), reprezentări ale unor exemple ideale în jurul cărora se organizează un concept dat. Aceste definiţii un în valoare un aspect important şi anume că noţiunile asociate expresiilor lingvistice formează un continuum ce are realizările prototipice în centru şi realizările neprototipice la periferie. În conformitate cu această viziune, nu se

[4] Includem aici şi observaţia, la fel de importantă, din GALR (2008/II: 582): „circumstanţialul condiţional face parte din grupa circumstanţialelor prin care se redau *raporturi logico-semantice* (subl. n.)".

[5] V. Darcygier (2004: 1): „Analiza pe care intenţionăm să o realizăm va încerca să ofere o explicaţie despre felul în care aspecte ale formei condiţionale dau naştere diverselor înţelesuri pe care propoziţiilor condiţionale le exprimă. (...) nu voi considera „gramatica" drept o descriere formală autonomă a structurii lingvistice, ci mai degrabă ca o reprezentare a cunoaşterii convenţiilor lingvistice de către vorbitor. (...) nu e posibil să despărţim gramatica de sens, ci, dimpotrivă, gramatica e plină de sens şi are o natură profund simbolică".

BDD-A2519 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

poate vorbi despre existența unor granițe clare între concepte, ci de zone de interferență (engl. fuzzy boundaries). În consecință, apartenența unui membru la o categorie este determinată de asemănarea cu prototipul[6].

În GALR, deosebirea între prototipuri şi realizări marginale este invocată în capitolul dedicat circumstanțialului condițional, pentru a reliefa cele mai importante caracteristici sintactice[7] şi pragmatice[8]. Atît definiția din GA cît şi cea din GALR configurează ceea ce reprezentanții lingvisticii cognitive (şi nu numai aceştia) consideră a fi *realizarea prototipică* a condiționalelor:

1. construcțiile condiționale sînt inferențiale: „Un astfel de enunț exprimă (...) o relație de implicație (condiționare sau inferență), stabilită de vorbitor" (GALR, 2008/II: 582).

2. construcțiile condiționale reflectă o relație proiectivă unilaterală: eventuala înfăptuire a procesului din protază determină posibila desfăşurare a acțiunii din apodoză, nu invers. Urmărind, de pildă, exemplul (1) *Dacă plouă, stăm acasă*, se poate admite că acțiunea de *a ploua* implică suspendarea altor eventuale activități pe care vorbitorul şi le-ar fi putut imagina şi declanşează faptul de *a sta acasă*. Inversarea proceselor, deşi teoretic posibilă, pulverizează raționamentul care legitimează condiționalitatea. Prin urmare, un enunț de tipul (1a) *Dacă stăm acasă, plouă* nu se mai înscrie în „logica" de a considera o cauză fenomenală drept condiție de a cărei îndeplinire ține înfăptuirea unui anumit proces. Cu alte cuvinte, enunțul (1) exprimă o proiecție congruentă cu firescul lumii reale (e plauzibil că ploaia poate împiedica efectuarea unei plimbări), în vreme ce (1a) „răstoarnă" suportul empiric care motivează validitatea afirmației (1); dacă statul în casă ar fi o condiție pentru declanşarea acțiunii de a ploua, lumea ar arăta cu totul altfel decît o ştim. Aşadar, conținutul exprimat de (1a) este, în principiu, neplauzibil, deşi dacă enunțul ar face parte dintr-un text literar (de avangardă, eventual), „logica" textului ar avea întîietate în fixarea înțelesului.

Am putea aprecia că enunțurile condiționale prototipice sînt *inferențe cu caracter exclusiv*: manifestarea condiției introduse prin *dacă* este pusă în relație cu gama altor posibilități de acțiune, pentru a permite doar realizarea uneia dintre ele. Problema înțelesului este, în acest caz, crucială. Astfel, enunțul (1b) *Dacă plouă, stăm acasă şi invadăm bucătăria în încercarea de a găti*[9], ilustrează că organizarea sintactică a comunicării este orientată (şi) de felul în care vorbitorul interpretează faptul de a sta acasă. În planul de suprafață, al expresiei, segmentul „invadăm bucătăria în încercarea de a găti", are statut gramatical de propoziție principală, ca şi segmentul „stăm acasă", fapt marcat prin copula „şi", dar în planul de adîncime, al conținutului, invadarea

[6] Pentru dezbateri referitoare la chestiunea prototipicității în semantică, v., de pildă, Ungerer & Schmid (1996), Croft & Cruse (2004), Evans & Green (2006). Pentru aplicații ale teoriei prototipului în gramatică, v. Langacker (2008). Pentru observații critice privind insuficiențele teoriei prototipului, v. Coşeriu (1992-1993) şi Rastier (2006).

[7] „Condiționalul ***prototipic*** este integrat semantic în enunț, dar sintactic – în cadrul grupului verbal – este un constituent „periferic" depinzînd de [V + Complemente]. (...) Ceea ce este caracteristic pentru acest tip de circumstanțial este ocurența sa într-o construcție sintactică hipotactică de tipul *dacă... atunci*, în care condiționalul reprezintă termenul subordonat" (GALR, 2008/II: 582).

[8] „Circumstanțialul condițional ***prototipic*** specifică o relație de implicație, de condiționare (inferență) între două procese comunicate: ***Dacă n-ai papuci****, sînt bune şi opinicile*." (GALR, 2008/II: 583).

[9] http://andreeamarinbanica.acasa.ro/comentariu/114726.

BDD-A2519 © 2008 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

bucătăriei în încercarea de a găti este o detaliere a *cadrului semantic*[10] STATUL ACASĂ. În exemplul menţionat, 'statul acasă', ca înţeles generic, are statut hiperonimic, iar 'invadarea bucătăriei', ca realizare specifică a 'statului acasă', capătă statut hiponimic. În raport cu realitatea lumii de zi cu zi, precizarea este justificată. STATUL ACASĂ poate atrage realizarea unui număr mare de procese (a spăla, a găti, a citi, a dormi, a asculta muzică, a privi la televizor, a da o petrecere etc.), legate toate de cadrul amintit, aspect ce îndreptăţeşte afirmaţia lui Minsky (1974:111) şi anume că astfel de cadre sînt „microlumi" intim conectate în constelaţii de noduri şi de relaţii: „un cadru este o structură de date prin care se reprezintă o situaţie stereotipică, precum aceea de a fi într-o anumită sufragerie sau de a lua parte la petrecerea aniversară a unui copil. De fiecare cadru se ataşează mai multe tipuri de informaţie. O parte din această informaţie este despre cum se utilizează cadrul. O parte este despre ceea ce urmează să se întîmple. O alta este despre ceea ce e de făcut dacă aceste aşteptări sînt înşelate".

Inferenţa exclusivă pusă în lumină de (1), (2) şi (3) este şi mai bine reliefată cînd conectorul este *adv. numai + conj. dacă*:

(4) *Sindicatele din Educaţie renunţă la grevă numai dacă se creează premisele respectării legilor*[11].

(5) *Chiriaşii ANL pot cumpăra √(locuinţele) numai dacă achită suma integral*[12].

(6) *Curtea de Conturi va controla Porţile de Fier numai dacă Parlamentul o cere*[13].

Formele de manifestare ale inferenţei exclusive sînt dezbătute şi în GALR[14]. Trebuie totuşi menţionat că nu condiţia în sine este „slabă" sau „tare", ci *intensitatea* sau *forţa* atribuită de vorbitor condiţionalităţii, aspect intuit, dar insuficient valorificat de autoarea capitolului despre circumstanţialul condiţional: „Caracterul restrictiv al unei condiţii este accentuat – (de către vorbitor – I.M.) – şi prin adverbele *doar* (...) şi *decît* (...)" (GALR, 2008/II: 584). Acest fenomen de esenţă pragmatică (dat fiind că reflectă relaţia vorbitor – limbă) este dezbătut în cele ce urmează.

În încercarea de a avea mai bună înţelegere asupra fenomenului ne putem întreba dacă accentuarea realizată prin structura *dacă şi numai dacă* este într-adevăr echivalentă cu cea realizată prin structura structura *numai dacă*.

Unii cercetători au remarcat şi au descris întrebuinţarea structurii *numai dacă* (engl. *only if*) ca marcă a *insistenţei emfatice*[15] (Dancygier & Sweetser, 2005: 155), ceea ce ar permite realizarea unei distincţii graduale între exprimarea normală a condiţionalităţii („dacă *p*, (atunci) *q*") şi exprimarea emfatică a acesteia („*q* numai dacă *p*"). Dacă operăm cu o asemenea disociere ar trebui să afirmăm existenţa unor diferenţe graduale de *intensitate* sau de *forţă* emfatică, dezvoltate prin folosirea conectorilor *dacă*, *numai dacă* şi *dacă şi numai dacă*. Pentru a verifica această ipoteză, ni se pare utilă examinarea şi interpretarea presupusei identităţi între *numai dacă* şi *dacă şi numai dacă*,

[10] Pentru definirea noţiunii de *cadru* şi pentru amănunte referitoare la fructificarea acestui concept în semantică, vezi Minsky (1974), respectiv Ungerer & Schmid (1996).

[11] Titlul unui articol semnat Z.O., *Ziua*, nr. 4525, luni, 4 mai 2009, www.ziua.ro.

[12] Titlul unui articol nesemnat, 14 februarie 2008, www.wall-street.ro. Titlul fiind eliptic, inserţia ne aparţine.

[13] Titlul unui articol nesemnat, 5 martie 2007, www. realitatea.net.

[14] „Prin *dacă* se poate exprima o condiţie „slabă" de tipul *dacă...(atunci)* (...) sau „tare" de tipul *(dacă şi) numai dacă...* (*atunci*) (...)." (GALR, 2008/II: 584).

[15] V. şi Şerban (1970: 270): „Prezenţa adverbului restrictiv *numai* înaintea conjuncţiei introductive *arată că se insistă* (subl.n.) asupra caracterului exclusiv al condiţiei în care se îndeplineşte acţiunea din regentă".

BDD-A2519 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

fără a mai arăta cît de evidentă este diferența de emfază presupusă de *dacă* în comparație cu *numai dacă*[16].

În literatura de specialitate este, în general, recunoscut faptul că enunțurile condiționale în care apare conectorul *dacă şi numai dacă* – numite şi *bicondiționale* – pot avea o dublă identitate inferențială: *reciprocă* şi *exclusivă*. În această direcție, Rescher (2007: 10) consideră că, din perspectivă logică, „relația «dacă şi numai dacă *p* atunci *q*» însemnă «dacă *p* atunci *q*» şi «dacă *q* atunci *p*». Ea se numeşte bicondițională deoarece condiționalitatea este reciprocă".

Într-adevăr, în exemplul (7) *O fracție există dacă şi numai dacă numitorul este diferit de zero* se observă natura reciprocă a condiționării, dacă descompunem întregul în judecăți „simple": (7a) *dacă fracția există, [atunci] numitorul este egal cu zero* şi, invers, (7b) *dacă numitorul este egal cu zero, [atunci] fracția există*. Această analiză demonstrează că în exemplul (7) inferența nu este exclusivă, ci reciprocă. Valoarea este motivată de faptul că structura *dacă şi numai dacă* a devenit, prin specializare, operator logic şi figurează în inventarul terminologic al ştiințelor exacte.

În vorbirea obişnuită, acelaşi conector este întrebuințat pentru a ilustra inferența exclusivă: (8) *Şansele de a primi o ofertă cu un salariu mai mare decît se plăteşte în medie pe piață sînt mari dacă şi numai dacă aveți o experiență bogată*[17]. Descompunerea în judecăți condiționale „simple" nu mai reliefează reciprocitatea, ci aspectul foarte restrictiv al condiționării: (8a) *şansele (...) sînt mari numai dacă aveți o experiență bogată* (experiența profesională este cerința de care depind şansele de angajare) contrastează cu (8b) **aveți o experiență bogată numai dacă şansele (...) sînt mari* (din perspectivă empirică, şansele de angajare nu se pot constitui în cerințe ce condiționează experiența profesională).

Se observă, deci, că inferența reciprocă este dominantă în exprimarea ştiințifică, iar inferența exclusivă se manifestă în exprimarea comună, cotidiană. Cele două valori inferențiale sînt marginale în raport cu realizarea prototipică de tipul „dacă *p*, (atunci) *q*". Mai mult decît atît, unele exemple demonstrează că vorbitorii de limbă română intuiesc deosebirea dintre inferența reciprocă şi cea exclusivă şi folosesc, în exprimarea scrisă, mijloace de punctuație care, în opinia emițătorului, evidențiază o intensitate emfatică maximă:

(9) *Dacă, şi numai dacă, tu eşti de vină pentru conflictul iscat, încearcă să îndrepți lucrurile răsfățîndu-l puțin sau făcîndu-i un cadou ori o supriză*[18].

S-ar putea obiecta că un exemplu nu este suficient pentru a arăta existența deosebirii respective şi că dubla identitate inferențială, reciprocă şi exclusivă, nu este chiar atît de importantă. În exprimarea curentă, Separația între valoarea *reciprocă*, din exprimarea ştiințifică, şi cea *exclusivă*, din exprimarea cotidiană, prezintă totuşi interes, mai cu seamă dacă se constată că în uzul curent conectorul *dacă şi numai dacă* poate avea ca echivalent structura *numai şi numai dacă*:

(10) *Dacă şi numai dacă sînteți siguri că victima nu are un traumatism al coloanei cervicale (al gîtului), care să se fi soldat cu fractura coloanei vertebrale la nivelul gîtului, atunci faceți extensia capului*[19].

[16] Aspectul este deja dezbătut în literatura de specialitate relevantă pentru această temă.

[17] Ilustrare preluată din articolul *Cea mai grea întrebare. La ce salariu va aşteptați* semnat de Eduard Radu, www.jobs.ro.

[18] Fragment din articolul *Dragoste cu năbădăi* semnat de Ana-Maria Prunariu, www.cosmopolitan.ro.

BDD-A2519 © 2008 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

(11) *dragilor, mă apuc de treabă numai şi numai dacă spuneţi că vă trebuie cu adevărat altfel chiar sînt multe altele de făcut pe forum*[20].

(12) *Vezi că nu vorbesc total aiurea vorbesc numai şi numai dacă ştiu cum să rezolv ceva altfel nu mă bag în discuţie*[21].

Este binecunoscut faptul că structura *dacă şi numai dacă*, întrebuinţată pentru a marca inferenţa reciprocă, nu poate fi corelată cu adverbul *atunci*. Prin urmare, o propoziţie de tipul (7c)* *Dacă şi numai dacă numitorul este diferit de zero, atunci există o fracţie* nu este o realizare corectă. Corelaţia *dacă şi numai dacă... atunci* este posibilă numai în cazul în care conectorul este folosit pentru a accentua foarte puternic inferenţa exclusivă. Exemplul (10) ilustrează că numai în condiţii de certitudine maximă se poate face „extensia capului" în acordarea de prim ajutor. În exemplele (11) şi (12) conectorul *numai şi numai dacă* subliniază emfatic inferenţa exclusivă, prin considerarea acţiunii din condiţională ca unică posibilitate. În (12), ca şi în (11), se subliniază că neîndeplinirea condiţiei (*numai şi numai dacă ştiu cum să rezolv ceva*) implică suspendarea procesului din regentă (*vorbesc*) şi adoptarea unei posibilităţi diferite de acţiune (*altfel*[22] *nu mă bag în discuţie*).

Dacă se admite existenţa unei echivalenţe între conectorul *dacă şi numai dacă* şi conectorul *numai şi numai dacă*, ambele întrebuinţate pentru a aduce în prim plan inferenţa exclusivă, atunci nu ne rămîne decît să apreciem că structurile *numai dacă*, pe de o parte, *dacă şi numai dacă* şi *numai şi numai dacă*, pe de altă parte, nu sînt întrebuinţate aidoma, ci pot exprima grade diferite de emfază. Ar rezulta de aici că structura *numai dacă* poate exprima o emfază cu grad mediu de *intensitate*, în vreme ce structurile *dacă şi numai dacă* şi *numai şi numai dacă* pot exprima o emfază cu cel mai înalt grad de intensitate[23].

Să analizăm, ca model, realizarea inferenţei exclusive în următoarele exemple:

(13) *Vin* dacă *mă chemi.*

(14) *Vin* numai dacă *mă chemi.*

(15) *Vin* dacă/numai şi numai *dacă mă chemi.*

În planul formei, gradarea emfatică se manifestă prin expansiunea sintagmatică a conectorului: *dacă – numai dacă – dacă/numai şi numai dacă*. Schimbările din planul expresiei oglindesc modificările din planul conţinutului. Astfel, în realitatea comunicării, enunţul (13) ar putea avea înţelesul ʻvin dacă mă chemi, dar mai există şi alte posibilităţi, cum ar fi aceea ca eu să vin fără să mă chemi', enunţul (14) ar putea însemna ʻvin doar la chemarea ta (anulîndu-se astfel posibilitatea de a veni nechemat)' iar enunţul (15) ar putea semnifica ʻvin doar la chemarea ta expresă (anulîndu-se astfel posibilitatea unei eventuale chemări de complezenţă)'.

Acestei interpretări i s-ar putea aduce cel puţin o obiecţie. Pornind de la premisa că structura *dacă/ numai şi numai dacă* este o dezvoltare superfluă (*parazită*) a conectorului *numai dacă* (aspect, de altfel, comentat în literatura de

[19] http://www.scoalasoferi.ro/primul_ajutor2.html

[20] Otilia Alupei, 12 sept. 2007, ora 12:31, www.conta.ro/forum/

[21] mil4o, 28 nov. 2008, ora 13:23, http://forum.joomla.ro

[22] Pentru comentarii privind valorile adverbului *altfel*, v. GALR, 2008/II: 588).

[23] Aceasta nu înseamnă că respingem validitatea consideraţiilor din GALR. Încercăm doar să sugerăm că ceea ce la prima vedere pare a fi echivalenţă, la o examinare mai atentă reflectă o gradare. În ultimă instanţă, valoarea contextuală a comunicării vorbitorului este decisivă în această chestiune, nu proiecţia propusă de specialist.

BDD-A2519 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

specialitate; v. Dancygier & Sweetser, 2005: 29), s-ar putea reduce gradele de emfază de la trei la două (fiind astfel repusă în drepturi constatarea din GALR privind exprimarea „slabă" şi exprimarea „tare" a condiţionalelor). Aşadar, s-ar putea judeca că exemplele (13), (14) şi (15) nu ilustrează trei grade diferite de emfază, ci numai de două, unul exprimat prin enunţul (13), celălalt exprimat prin enunţurile (14) şi (15). Posibila dispută legată de existenţa a două sau trei grade emfatice de reflectare a inferenţei exclusive s-ar stinge dacă am s-ar adopta următorul raţionament: admiţînd, în principiu, existenţa a trei grade, putem nota că, în realitatea comunicării, vorbitorii au libertatea de a întrebuinţa conectorii *numai dacă* şi *dacă/numai şi numai dacă* ca structuri echivalente sau ca structuri conective diferite, cu forţe emfatice distincte.

IV. Inferenţă şi timp

Inferenţa condiţională poate fi analizată nu numai sub aspectul accentuării emfatice ci şi din perspectiva înscrierii într-o anumită perspectivă temporală. Operînd cu noţiunea de *perspectivă temporală* (Vianu, 1968: 69-78) am putea, de pildă, observa că propoziţiile condiţionale reflectă fie o **perspectivă futurală** [(16) *Dacă vii, vedem un film*), fie o **perspectivă preteritală** [(17) *Dacă aveam numărul lui, îl sunam*; (18) *Să fi avut mai mulţi bani, mi-aş fi luat o maşină mai bună*] însă merită problematizată şi **perspectiva de prezent**, care, în raport cu realizările centrale (futurală şi preteritală), se dovedeşte a fi o realizare marginală. Luînd ca exemple enunţuri precum (19) *Ai carte, ai parte !* sau (20) *Munceşti, ai, nu munceşti, n-ai !* – numite în GALR (2008/II: 585) condiţionale juxtapuse – se observă că perspectiva de prezent din aceste construcţii este cel mai adesea de natură gnomică[24] şi transcende deixisul temporal, enunţurile fiind mai degrabă „cuvinte de învăţătură", adică rezumări sapienţiale ale unor fapte de viaţă, ceea ce permite judecarea prezentului ca *prezent pantemporal*.

În manifestarea solidarităţii dintre forme şi conţinuturi, perspectiva temporală în care vorbitorul înscrie construcţia condiţională este hotărîtoare pentru fixarea identităţii enunţului. Perspectiva futurală este evidenţiată de construcţiile condiţionale în care inferenţa este interpretată de vorbitor ca *certitudine* [(21) *Dacă merge cu noi în parc, ne vom distra de minune !*] sau ca *posibilitate* [(22) *Dacă ar învăţa mai bine, ar lua note mai bune*]. Perspectiva preteritală este reflectată de condiţionalele în care inferenţa este interpretată de vorbitor ca *irealitate* [(22) *Dacă aş fi citit cartea, aş putut să fac rezumatul*]. Se observă, deci, că cele trei tipuri de condiţionale discutate în GALR (2008/II: 586-587), mai precis *condiţionala sigură*, *condiţionala realizabilă* sau *posibilă* şi *condiţionala ireală*, sînt realizări ce trebuie puse în relaţie cu felul în care vorbitorul înţelege să înscrie condiţionalitatea într-o perspectivă temporală, prospectivă (futurală), retrospectivă (preteritală) sau pantemporală.

V. Concluzii

În acest studiu am încercat să arătăm că inferenţa condiţională, considerată de specialişti ca fiind realizarea prototipică a construcţiilor condiţionale, poate fi pusă în relaţie cu insistenţa emfatică şi cu perspectiva temporală în care vorbitorii înscriu enunţurile. Astfel, se poate constata că este posibilă descrierea condiţionalelor sub aspectul insistenţei emfatice, cu identificarea a trei grade de intensitate.

În privinţa relaţiei dintre inferenţa condiţională şi perspectiva temporală în care vorbitorul înscrie comunicarea se pot distinge trei perspective temporale, cu realizări condiţionale specifice. O cercetare mai amplă ar putea lămuri, cu mai multe exemple, validitatea intuiţiilor şi observaţiilor schiţate în încercarea de faţă.

[24] Pentru o prezentare a stilului gnomic, v. Irimia, 1999: 132-136.

BDD-A2519 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)

Bibliografie

***Gramatica limbii române* (GA), vol. II, ediţia a II-a, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1966.

***Gramatica limbii române* (GALR), vol. II, *Enunţul*, tiraj nou, revizuit, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.

Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii* (DSL), Editura Nemira, Bucureşti, 2001.

Coşeriu, Eugen, *Semantica cognitivă şi semantica structurală*, în *Prelegeri şi conferinţe*, „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tomul XXXIII, 1992-1993, A, Editura Academiei Române, Iaşi, 1992-1993, p. 83-99.

Croft, William, Cruse, Alan D., *Cognitive Linguistics*, Cambridge University Press, 2004.

Dancygier, Barbara, *Conditionals and prediction: time, knowledge and causation in conditional constructions*, Cambridge University Press, 2004.

Dancygier, Barbara, Sweetser, Eve, *Mental spaces in grammar: conditional constructions*, Cambridge University Press, 2005.

Evans, Vyvyan, Green, Melanie, *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh University Press, 2006.

Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.

Jackson, Frank, *Conditionals*, în Michaels Devitt, Richard Hanley (editori), *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*, Blackwell Publishing, 2006, p. 212-225.

Langacker, Ronald, *Cognitive Grammar. A basic introduction*, Oxford University Press, 2008.

Minsky, Martin, *A Framework for Representing Knowledge*, în John Haugeland (ed.), 1997, *Mind Design II*, 2nd edition, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1974.

Rastier, François, *Semantics and cognitive research*, Texto! 2006-2007 [online], http://www.revue-texto.net/Parutions/Livres-E/Rastier_SCR/Sommaire.html.

Rescher, Nicolas, *Conditionals*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 2007.

Rosch, Eleanor, *Principles of Categorization*, în Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd (eds.), *Cognition and Categorization*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey, 1978.

Şerban, Vasile, *Sintaxa limbii române*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970.

Ungerer, Friedrich & Schmid, Hans-Jörg, *An Introduction to Cognitive Linguistics*, Longman, London & New York, 1996.

Vianu, Tudor, *Studii de stilistică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1968.

BDD-A2519 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:17 UTC)